

ÇOCUKLARDAKİ TRAVMATİK KAZALAR İLE ANNELERİN ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ*

Bil. Uz. Neşe Demirkaya KAYNAR

İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Hastanesi

Doç. Dr. Suzan YILDIZ

İ.Ü. Florence Nightingale Hemşirelik Yüksek Okulu

ÖZET

Bu çalışma Travmatik (TK) Kaza ile TK geçiren çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkinin karşılaştırılması amacı ile tanımlayıcı olarak yapıldı.

Araştırma İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Hastanesi, Acil Birimler Polikliniği Acil Cerrahi Ünitesinde, Aralık 1999-Aralık 2000 tarihleri arasında, 0-20 yaş arası 60 çocuk ve anneleri üzerinde gerçekleştirildi. Verilerin toplanmasında "Anket Formu" ve "Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutumu Ölçeği" kullanıldı. Elde edilen veriler bilgisayar ortamında ortalamalar, tek yönlü varyans analizi ve student "t" testi ile değerlendirildi.

Araştırmanın sonucunda; TK geçiren çocukların yaşı ($p>0.05$), cinsiyeti ($p>0.05$), ailedeki çocuk sayısı ($p>0,05$) ve aile sıralamasındaki yeri ($p>0.05$) ile annelerin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiler istatistiksel açıdan anlamlı bulunmadı. Çocukluk çağında TK' ları önlemede annenin çocuk yetiştirme tutumunun önemli bir faktör olmadığı görüldü.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Travmatik kazalar, Aile tutumu

* 24. Pediatri Günleri ve 4.Pediatri Hemşireliği Günlerinde bildiri olarak sunulmuştur. 15-18 Nisan 2002, İstanbul (Yüksek Lisans Tezi)

SUMMARY

The Correlation Between Childhood Traumatic Injuries And Parental Attitude:

This study was designed to investigate the correlation between traumatic injuries children and their mothers attitude.

The present study was performed at İstanbul University Cerrahpaşa Medical School Hospital Emergency Unit between December 1999-December 2000 on 60 children (0-20 years old) who sufferend traumatic injuries and on their mothers. The questionnaire and PARI were applied to the mothers. The gathered data were analyzed by using SPSS statistical pocket program. The one way analysis of variance and student "t" test were applied.

As a result; The children with traumatic injuries were generally admitted to the hospital within the first 6 hours, but there is no correlation between the time they were admitted and the mothers' attitude. There was no statistical significant correlation between age and sex of the children, type of the injury, the number of children within the family and the mothers' attitude. It was observed that the mothers' attitude is not an important factor in preventing traumatic injuries during childhood.

Key Words: Children, Travmatic injuries, Family attitude.

GİRİŞ

Bireyin sağlıklı bir yetişkin olabilmesi için, doğumdan önceki dönemlerden başlayarak erişkin hale gelinceye kadar her türlü zarardan korunması gerekir. Bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte tüm ülkeler çocuk sağlığı sorunlarını çözmeye çalışmaktadır. Bir çok çocukluk çağı enfeksiyon hastalıklarının tedavisi ve korunma yolları başarılı bir şekilde sağlanmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalarda enfeksiyon hastalıkları nedeniyle olan çocuk ölümlerinde azalma olduğu görülmüştür. Aynı çalışmalarda çocuk ölümlerinin nedenleri incelendiğinde kazalar nedeniyle olan çocuk ölümlerinin, ölüme sonuçlanmayan kazalar sonucunda ise geçici veya kalıcı sakatlanmaların halen ciddi bir sorun olduğu vurgulanmıştır (Betç et al 1994; T.C Sağlık Bakanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, 1998).

Çocukluk çağı kazalarının önlenmesinde en büyük görev anne-babalara düşmektedir. Travmatik kazaların (TK) önlenmesinde fiziksel ve sosyal çevrenin düzenlenmesinin yanı sıra çocuğun gelişim dönemleri göz önünde bulundurularak çocuğu tehlikeli olabilecek olaylar hakkında bilinçlendirmek ailenin sorumlulukları arasındadır. Çeşitli çalışmalarda anne-babaların çocuk eğitiminde gösterdikleri tutum ile çocuğu olumlu ya da olumsuz yönde

etkileyebildikleri belirtilmektedir (Aydoğmuş ve ark, 1999; Betz et al, 1994; Yavuzer, 2000).

Bu konuda anne-babalara yol gösterecek meslek gruplarının başında hemşirelik mesleği gelmektedir. Günümüzde pediatri hemşireliği holistik sağlık görüşünü benimsemekte olup hastalıkların ve kazaların önlenmesi, hastalık durumunda ise çocuğun hastane ortamında ve aile içindeki bakımından sorumludur. Sağlık ekibinin önemli bir üyesi olan hemşire, çocuğun gelişim dönemlerine göre karşılaşılabileceği kaza türlerini bilmeli ve bu konuda çocuğun, ailenin ve çocuğun içinde bulunduğu tüm kuruluşların eğitiminde rol almalıdır (Çavuşoğlu, 1997; Jackson, Saunders, 1993; McKinney et al, 2000; Yıldız, Bahçecik, 1995).

Bu çalışma Travmatik Kazalar (TK) ile TK geçiren çocukların annelerinin aile hayatı ve çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırılması amacıyla planlandı.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırma Yeri, Evren, Örneklem: Araştırmanın evrenini İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Hastanesi, Acil Birimler Polikliniği, Acil Cerrahi Ünitesine, Aralık 1999-Aralık 2000 tarihleri arasında travmatik yaralanma nedeni ile başvuran, 0-20 yaş arası toplam 2436 olgu arasından rastlantısal örneklem yöntemi ile seçilen 60 çocuk ve annesi oluşturdu. Araştırma kapsamındaki üniteden sözlü ve yazılı görüşme yapılarak çalışma öncesi gerekli izinler alındı.

Araştırmanın Amacı, Tipi ve Veri Toplama : Araştırma, TK ile TK geçiren çocukların annelerinin aile hayatı ve çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırılması amacı ile tanımlayıcı olarak planlandı. Araştırma verilerinin toplanmasında "Anket Formu" ve "Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutumu Ölçeği (Parental Attitude Research Instrument-PARI)" kullanıldı. Anket formu çocuğu, anneyi ve babayı tanıttıcı bilgiler ile çocuğun geçirdiği TK' ya ait verileri içeren ve literatür doğrultusunda araştırmacılar tarafından hazırlanan 19 sorudan oluşmaktadır. PARI ise 1958 yılında Shaefer ve Bell tarafından oluşturulmuş, Le Compte ve Özer tarafından 1978 yılında Türkçe' ye çevrilmiş ve uyarlanmıştır. Anne-babalara, çocuk ve gençlere uygulanan ve bireyin kendi kendine yanıtlayabileceği uygulaması kolay bir ölçektir. Ölçeğin 60 maddesi ve 5 boyutu vardır. Bunlar; Aşırı Koruyuculuk Tutumu, Demokratik Davranma ve

Eşitlik Tutumu, Annenin Ev Kadınlığını Reddetmesi Tutumu, Anne ve Baba Geçimsizliği Tutumu, Baskı ve Sıkı Disiplin Tutumudur. Maddelere verilen "çok uygun buluyorum" yanıtına 4 puan, diğerlerine sırasıyla "3", "2" ve "1" puan verilir. Ancak 22. ve 44. maddelere verilen yanıtlar tersine puanlanır. Her boyut için ayrı ayrı toplam puan elde edilir. Her boyutun toplam puanlarının yüksekliği, o boyutun içerdiği özelliklerin de yüksek olduğunu gösterir. Ölçek tüm boyutları ile kullanılabilir gibi istenilen bazı boyutları da kullanılabilir. Bazı boyutların kullanılması ölçeğin yapısında herhangi bir olumsuzluk yaratmayıp her bir boyutun ölçtüğü özellik ayrıdır (Öner, 1994). Bu çalışmada Aşırı Koruyuculuk Tutumu, Demokratik Davranma ve Eşitlik Tutumu, Baskı ve Disiplin Tutumu olmak üzere ölçeğin 3 boyutu kullanıldı. Veriler elde edilirken kronik hastalığı olan, ailesi psikiyatrik tedavi gören, toplu taşıma aracı içinde TK geçiren, darp olarak kabul edilen ve suicid nedeniyle getirilen çocuklar araştırma kapsamına alınmamıştır.

Veri Analizi : Elde edilen veriler, bilgisayar ortamında analiz edildi. Değerlendirme istatistiksel yöntemlerden yüzdellik, ortalamalar, tek yönlü varyans analizi ve student "t" testi kullanılarak yapıldı (Sümbüloğlu, Sümbüloğlu, 1998).

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 1'de TK geçiren çocukların tanıtıcı özellikleri verilmiştir. Araştırma grubundaki çocukların %30'unun 13-20 yaş grubunda, %65'inin erkek, %88.3'ünün anne-babası ile birlikte yaşamakta, %90'ının anne-babasının birlikte, %28.3'ünün 4 - ↑ çocuklu ailede yaşamakta, %33.3' ünün ailenin 2. çocuğu olduğu belirlendi (Tablo 1).

TK geçiren çocukların annelerinin %40'ının 31-40 yaşlarında, %41.7'sinin ilkökul eğitilmiş, %83.4'ünün ev hanımı olduğu belirlendi. Bu veriler araştırma grubundaki çocukların önemli bir oranının literatüre uygun olarak kazaların daha çok oluştuğu sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi düşük ailelerden geldiklerini gösterdi (Jackson, Saunders, 1993; Kağıtçıbaşı, 1989).

Tablo 1. TK Geçiren Çocukların Tanıtıcı Özelliklerinin Dağılımı

N: 60

Özellikler	n	%
Yaş (yıl)		
0 - 1	4	6.6
2 - 3	13	21.7
4 - 6	13	21.7
7 - 12	12	20.0
13 - 20	18	30.0
Cinsiyet		
Kız	21	35.0
Erkek	39	65.0
Birlikte Yaşadığı Kişi		
Anne-baba	53	88.3
Anne	5	8.3
Baba	-	-
Diğer	2	3.4
Aile Yapısı		
Anne-baba Birlikte	54	90.0
Anne-baba Ayrılmış	2	3.3
Ebeveynlerden Biri Ölmüş	4	6.7
Çocuk Sayısı		
1	14	23.3
2	16	26.7
3	13	21.7
4 - ↑	17	28.3
Aile Sıralamasındaki Yeri		
1	19	31.7
2	20	33.3
3	8	13.3
4 - ↑	13	21.7

Tablo 2. Annelerin PARI Ölçeğinden Aldıkları Puanların Dağılımı

Ölçek Boyutları	Madde Sayısı	Kazanılması Gereken Puan	Alınan Puan X±SD
Aşırı Koruyuculuk	16	64	46,75 ± 9,67
Demokratiklik	9	36	24,87 ± 2,87
Baskı ve Disiplin	16	64	38,60 ± 10,97

Yapılan bazı çalışmalarda Türk aile yapısının aşırı koruyucu olduğu vurgulanmış, Türk çocuğunun yetiştiği aile ortamını, sosyal yönden çocuğu bağımlı olmaya iten, özgür düşünemeyen, kendisine güveni ve saygısı olmayan çocukların yetiştiği bir ortam olarak tanımlanmıştır (Oktay, 1989; T.C.Sağlık Bakanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, 1998). Çalışmada annelerin PARI ölçeğinin "Aşırı Koruyuculuk Tutumu" boyutundan aldıkları puan ortalaması diğer boyutların puan ortalamalarından daha yüksek bulundu. Bu bulgu daha önce yapılan çalışmalarla (Kağıtçıbaşı, 1989; Yavuzer, 2000) ve Türk aile yapısı ile uygunluk gösterdi (Tablo 2). Bu sonuç TK geçiren çocuklarının ailelerinin çocuk yetiştirme tutumu bakımından Türk aile yapısından farklı bir konumda olmadıklarını göstermektedir.

Tablo 3. TK Geçiren Çocuğun Yaşı ile Annelerin Ölçek Boyutlarından Aldıkları Puan Ortalamaları Arasındaki İlişki

Çocuğun		Ölçek Boyutları		
Yaş (yıl)	n	Aşırı Koruyuculuk X ± SD	Demokratiklik ve Eşitlik X ± SD	Baskı Ve Disiplin X ± SD
0 - 1	4	49.75 ± 6.39	25.00 ± 2.44	39.50 ± 9.52
2 - 3	13	45.76 ± 11.69	26.15 ± 1.62	37.53 ± 13.67
4 - 6	13	48.76 ± 10.60	25.61 ± 3.66	44.15 ± 11.00
7-12	12	44.66 ± 10.63	25.50 ± 3.94	34.50 ± 10.10
3-20	18	46.72 ± 7.68	24.27 ± 1.67	37.88 ± 9.02
F		0.3936	1.8430	1.3389
p		0.8123	0.1337	0.2672

TK geçiren çocukların yaşları ile annelerin ölçek boyutlarından aldıkları puan ortalamaları arasındaki ilişkiye bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmedi (Tablo 3). Ancak 0-1 yaş grubunda daha az vaka olmasına

rağmen (%6,6) bu gruptaki annelerin aşırı koruyuculuk boyutundan aldıkları puan ortalaması (49.75 ± 6.39) diğer yaş gruplarından daha yüksek bulundu. 0-1 yaş grubunun anneye tam bağımlı olması nedeniyle annelerin bu yaş grubuna aşırı koruyucu tutum göstermeleri doğaldır. Özellikle 7-12 ve 13-20 yaş gruplarındaki çocukların annelerinin ölçek boyutlarından aldıkları puanlar diğer yaş gruplarının annelerinin puanlarından düşük bulundu. Bu sonuç 7-20 yaş grubundaki çocukların özelliklerinden dolayı zamanlarının çoğunu evin dışında geçirmeleri nedeni ile annelerinden uzaklaştıkları şeklinde açıklanabilir. Bu yaş gruplarındaki olgu sayısının diğer yaş gruplarından fazla olması da dikkat çekicidir. Bazı kaynaklarda çocuğun büyümesi ile tehlikeyi değerlendirme kapasitesinin arttığı, buna karşın ailesine veya topluma karşı olumsuz davranışlar göstermesi, rekabet duygusu, arkadaşları arasındaki iddialar ve yarışlar gibi faktörler nedeniyle kendisini riske atabileceği ve kaza geçirme olasılığını arttırabileceği vurgulanmıştır (Çavuşoğlu, 1997; Jackson, Saunders, 1993; Mc Kinney et al, 2000).

Diğer taraftan 2-3 yaşlarındaki çocukların annelerinin demokratiklik ve eşitlik tutumunu, 4-6 yaşlarındaki çocukların annelerinin ise baskı ve disiplin tutumunu benimsedikleri görüldü. Ancak yaş grupları ile ölçek boyutları arasında istatistiksel yönden anlamlı bir ilişki bulunmaması; ailelerin çocuk yetiştirme tutumlarının, çocukların belli yaşlarda TK geçirmelerine neden olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 4. TK Geçiren Çocuğun Cinsiyeti ile Annelerin Ölçek Boyutlarından Aldıkları Puan Ortalamaları Arasındaki İlişki

Çocuğun		Ölçek Boyutları		
Cinsiyeti	n	Aşırı Koruyuculuk X ± SD	Demokratiklik ve Eşitlik X ± SD	Baskı ve Disiplin X ± SD
Kız	21	48.46 ± 9.21	25.09 ± 2.56	40.90 ± 11.04
Erkek	39	45.71 ± 9.87	24.74 ± 3.04	37.35 ± 10.86
t		1.13	0.45	1.20
p		0.26	0.65	0.23

Genel olarak çocukların cinsiyeti ile çocuk yetiştirme tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadı (Tablo 4). Ancak TK geçiren çocuğun cinsiyeti ile annelerin tutumları arasındaki ilişkiye bakıldığında kız çocuk annelerinin (48.46 ± 9.21), erkek çocuk annelerinden (45.71 ± 9.87) daha fazla aşırı koruyucu tutum içinde oldukları görüldü. Bazı araştırmalarda erkek çocukların kaza geçirme oranı kız çocuklarından daha fazla olduğu bulunmuştur. Aile içinde erkek çocukların bağımsızlık, saldırganlık gibi davranışları, kız çocukların ise pasif hareketlerinin desteklendiği ve kızların daha çok koruyucu tutum ile büyütüldükleri ifade edilmiştir (Kağıtçıbaşı, 1989; Yıldız, Bahçecik, 1995).

Çalışmada kız çocuk annelerinin aynı zamanda daha demokratik ve eşit iken, baskı ve disiplin boyutunu da erkek çocukların annelerine oranla daha fazla benimsedikleri belirlendi. Ancak çalışmada çocukların cinsiyeti ile annelerin tutumları arasında istatistiksel anlamda fark bulunmaması ($P>0.05$) annelerin çocukların cinsiyetlerine göre farklı tutum içinde olmadıklarını ve bu nedenle çocukların TK geçirme oranları arasında fark olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 5. TK Geçiren Çocuğun Ailesindeki Çocuk Sayısı ile Annelerin Ölçek Boyutlarından Aldıkları Puan Ortalamaları Arasındaki İlişki

Ailedeki		Ölçek Boyutları		
Çocuk Sayısı	n	Aşırı Koruyuculuk $X \pm SD$	Demokratiklik ve Eşitlik $X \pm SD$	Baskı ve Disiplin $X \pm SD$
1	14	46.21 ± 11.09	25.78 ± 2.60	36.14 ± 11.91
2	16	48.25 ± 8.36	25.62 ± 3.05	42.06 ± 11.22
3	13	46.61 ± 7.64	23.84 ± 2.47	38.53 ± 9.31
4-↑	17	45.88 ± 11.49	24.17 ± 2.98	37.41 ± 11.23
F		0.1812	1.7926	0.8251
p		0.9087	0.1591	0.4856

Araştırma kapsamındaki çocuklar ailedeki çocuk sayıları yönünden değerlendirildiğinde çocuk sayılarının birbirine yakın oranlarda olduğu görüldü

(Tablo5). Araştırma grubumuzdaki annelerin sahip oldukları çocuk sayıları ile gösterdikleri tutumlar arasındaki ilişki incelendiğinde; 1 çocuklu annelerin diğer grupların annelerine oranla daha demokratik ve eşitlik davranışı içerisinde oldukları (25.78 ± 2.60), 2 çocuk sahibi olanların aşırı koruyucu (48.25 ± 8.36), baskı ve disiplin yanlısı oldukları (42.06 ± 11.22), 3 ve daha fazla çocuklu annelerin herhangi bir tutumu diğerlerinden daha fazla benimsemedikleri saptandı. Ancak genel olarak annelerin sahip oldukları çocuk sayıları ile çocuk yetiştirme tutumlarının çocuklarında görülen TK oranlarını anlamlı bir şekilde etkilemediği görüldü (Tablo 5).

Tablo 6. TK Geçiren Çocuğun Aile Sıralamasındaki Yeri ile Annelerin Ölçek Boyutlarından Aldıkları Puan Ortalamaları Arasındaki İlişki

Çocuğun		Ölçek Boyutları		
Sıralamadaki Yeri	n	Aşırı Koruyuculuk X ± SD	Demokratiklik ve Eşitlik X ± SD	Baskı ve Disiplin X ± SD
1.	19	45.31 ± 10.09	25.26 ± 2.88	37.47 ± 11.09
2.	20	49.70 ± 6.87	25.20 ± 2.85	42.45 ± 10.20
3.	8	42.50 ± 11.08	23.25 ± 3.28	33.37 ± 10.15
4. - ↑	13	46.92 ± 11.42	24.76 ± 2.58	37.53 ± 11.64
F		1.2949	1.0633	1.5794
p		0.2852	0.3721	0.2045

TK geçiren çocuğun aile sıralamasındaki yeri, annelerin ölçek boyutlarından aldıkları puan ortalamaları ile karşılaştırıldığında; annelerin 2. ve 4. veya daha sonraki çocuklarına, 1. ve 3. çocuklarından daha fazla aşırı koruyuculuk davranışı içinde oldukları belirlendi. Ayrıca annelerin en çok ilk çocuklarına demokratik ve eşitlik tutumunu uyguladıkları, 2. çocuklarında baskı ve disiplin boyutunu benimsedikleri görüldü. Ancak TK geçiren çocukların aile sıralamasındaki yerleri ile annelerinin tutumları arasında istatistiksel yönden anlamlı bir ilişki bulunmadı (Tablo 6).

Sonuç olarak TK geçiren çocukların bazı özellikleri literatür bulgularına uygun olup, TK geçiren çocukların yaşı, cinsiyet, ailedeki çocuk sayısı ve aile

sıralamasındaki yeri ile annelerin çocuk yetiştirme tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olmadığı, dolayısıyla çocukluk çağında TK'ları önlemede annenin çocuk yetiştirme tutumunun önemli bir faktör olmadığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Aydoğmuş K, Baltaş A, Baltaş Z, Davslıgil Ü, Güngörmüş O, Konuk E, Korkmazlar Ü, Köknar Ö, Navaro L, Oktay A, Razon N, Yavuzer H (1999). Ana-Baba Okulu. 8. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 55-71.
- Betz CL, Hunsberger M, Wright S(1994). Family Centered Nursing Care of Children. 2.ed. W.B Saunders, Philadelphia, 5-8, 439-446, 527-543.
- Çavuşoğlu H (1997). Çocuk Sağlığı Hemşireliği. 1.Cilt. 3.Baskı, Bizim Büro Basımvevi Tesisleri, Ankara, 17-21.
- Jackson DB, Saunders RB (1993). Child Health Nursing. J.B. Lippincott Company. Philadelphia, 34-50, 68-103.
- Kağıtçıbaşı Ç (1989), Aile İçi Etkileşim ve Çocuk Gelişimi. Türkiye' de Çocuğun Durumu. T.C. Başbakanlık Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Başkanlığı ve UNİCEF, Maya Matbaacılık ve Yayıncılık LTD ŞTİ, Ankara, 195-209.
- McKinney ES, Ashwill JW, Murray SS, James SR, Gorrie TM, Droske SC (2000). Maternal-Child Nursing. W.B. Saunders Company, Philadelphia, 867-900.
- Oktay A (1989). Türk Kültüründe Kendini İfade Biçimleri ve İmkanları Yönünden Çocuk. Türkiye' de Çocuğun Durumu. T.C. Başbakanlık Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Başkanlığı ve UNİCEF, Maya Matbaacılık ve Yayıncılık LTD ŞTİ, Ankara, 211-216.
- Öner N (1994). Türkiye' de Kullanılan Psikolojik Testler. 1. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 538-542.
- Pillitteri A (1999). Child Health Nursing. Lippincott, Philadelphia. 889-906.
- Sümbüloğlu K. Sümbüloğlu V. (1998) Biyoistatistik. 8. Baskı, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara.
- Yavuzer H (2000). Ana-Baba ve Çocuk. 13. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 38-52.
- Yıldız S, Bahçecik N (1995). İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Anabilim Dalına Getirilen Çocukların Travmatik Kazalar Yönünden Epidemiyolojik İncelenmesi. Hemşirelik Bülteni, 35-99.
- TC Sağlık Bakanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı (1998). Dünya Sağlık Raporu. Çeviren: B Metin, A Akın, İ Güngör, DSÖ Yayınları, Cenevre, 84- 94.